

यादिश्रुतिं कल्पयित्वा तद्वहारेव तथात्वमिति सापेक्षत्व-
मिति भेदः । २३शाश्वतशून्ये “अध्यात्मरतिरासीनो निर-
पेक्षो निराभिः” मनुः । २३शक्तविषयके “उक्तानि
प्रतिप्रदानि पुनः सम्भावितानि च । सापेक्षनिरपे-
क्षाणि श्रुतिवाक्यानि कोविदैः” । “सापेक्षनिरपेक्षाणि
शक्तशक्तविषयाणि” ज्योतिःत० रघु० ।

निरमण न० नियतं रमणम् । नियतरतो अत्यन्तातुरागे
“निर्गतिर्निरमणात्” निरु० २।७ नियतं रमण्यश्च न
निरम+आधारे ल्युट् । २नियतरागाधारे “अश्वशतं
निरटं निरमणम्” यत० ब्रा० १।१।२।५

निरमित्त पु० पाण्डुवनकुलस्य पुलमेदे “मकुलस्तु चेष्टां
करेषुमतीं नाम भाव्याद्यदवहत् तस्यां पुलं निरमित्तं
भाषाजनयत्” भा० भा० ४५५० । निर्गतोऽमितो यस्य ।
२यत्तुरहिते लि० । २निर्गर्तं राजपुलमेदे पु० “हाहाकारो
ब्रह्मनासीत् त्रिगतां जनेश्वर ! । राजपुलं हतं
दृष्ट्वा निरमित्तं महारथम्” भा० द्रो० १५७५० । ४वाह-
द्वयशब्दे भाविनि ऋषभेदे पु० “ततो युतायुक्तस्यापि
निरमित्तोऽयं तत्पुतः” भाग० ६।२।२।२० भाविवाह-
द्वयशब्दे ।

निरय पु० निर्गतोऽयोज्य प्रा० व० । भीचैरेत्यत्र निर+इ
आधारे णच् वा । नरके अमरः “निरये चैव पतनं
यातनाय यमस्यै” मनुः ।

निरयण न० निर+यय-भावे ल्युट् । निर्गमने । करणे ल्युट् ।
निर्गमनोपाये “पश्चात् निरयणं कृतम्” अ० १।१२१।६
“निरयणं निर्गमनोपायः” भा० । [स्वगन्त्ये अमरः ।

निरर्थक लि० निर्गतमर्गलभिय प्रतिबन्धो यस्य प्रा० व० । प्रतिव-
निरर्थ पु० निर्गतोऽर्थो यस्य प्रा० व० । अर्थशून्ये । निष्कले २अ-
भिप्रेयशून्ये च “निरर्था साध्यमूर्त्तत्वात् पुरुषस्य मही-
पते” मार्कण्डेयपु० ।

निरर्थक लि० निर्गतोऽर्थो यस्य प्रा० व० वा कप् । १निष्कले
“प्रवृत्तौ निष्कलो यस्य क्रोधस्यापि निरर्थकः” भा० उ०
२५५० । “इत्थं जल्प निरर्थकं क्षितितलेऽरुण्ये यथा
माकली” सा० द० । २अभिप्रेयशून्ये २काव्यदोषभेदे च
“निरर्थकं तद्गीत्यादि पुराणैश्च प्रयोजनम्” चन्द्रा०
गीतमोक्ते ४निष्कलस्याभेदे “वर्षक्रमनिर्देशयत्तु निरर्थकम्”
छ० । “यथा भिद्यः शब्दः कचटतपयज्जगदवस्थात्
अजपतवधवदिति एवमकारं निरर्थकम् अभिधाना-
भिप्रेयभावात्पुनस्तौ अर्थगतेरभावाद् यथा एव क्रमेण

निर्दिश्यन्त इति” भा० । “वर्णानां क्रमेण निर्देशो
जवगडेत्यादिप्रयोगस्तत्तु ल्यो निर्देशो निर्णयकं निष्प-
त्त्यनम् अवाचकपदप्रयोग इति फलितार्थः । अवाचकत्वं
च शब्दा निरुद्धवक्ष्यया शास्त्रपरिभाषया वा बोध्यं
समयवन्धव्यतिरेकेण्येति विशेषणीयं तेन यत्तापभ्रंशेन
विचारः कर्तव्य इति समयवन्धकतापभ्रंशेन दोषः ।
भट्टिति संवरेण तु न दोष इत्युक्तमायम् । अस्तु सम्भवः
प्रमादादित्यवधेयम्” इति । क्रमशेहाक्षरसमाप्ताये
साक्षेन्द्रे सूत्रे यथा पठितास्तथेत्यर्थः ।

निरयक्ताश लि० निर्गतोऽवकाशो यस्य प्रा० व० । १अवकाशवत्-
काशान्तरवत्कृत्यात्के काशे २अवकाशशून्ये च ।

निरवग्रह लि० निर्गतोऽवग्रहः प्रतिबन्धो दृष्टिप्रतिबन्धो
नियमनं वा यस्य प्रा० व० । १अग्रहन्ते स्रतन्त्रे अन्वेष्य-
धीनप्रवृत्तियुक्ते अमरः । “केचित् क्रोधसमाविष्टा मदात्मा
निरवग्रहाः” भा० भी० २४५० । २दृष्टिप्रतिबन्धशून्ये च ।

निरवद्य लि० निर्गतमवद्यं दोषः अज्ञानं रागद्वेषादि वा
यस्य । १निर्दोषे चतुर्के “तस्य निरवद्यविद्योदयोतेन
द्योतितस्तत्त्वतोऽयमर्थः” दायभा० । २अज्ञानशून्ये
३रागादिशून्ये परमात्मनि च “निष्कलं निष्क्रियं
शान्तं निरवद्यं निरञ्जनम्” श्वेता० उ० ।

निरवयव लि० निर्गतोऽवयवो यस्य । न्यायमत १अवयवशून्ये
परमाणवाकाशादो सर्वथावयवशून्ये २अवयवेषु च “ना-
शकारणाभावेन निरवयवद्वयाणां नाशभावः” सा० प्र० भा०
निरवशेष लि० निर्गतोऽवशेषो यस्य । अवशेषशून्ये समये
“यावत् निरवशेषं भवति तावत् दाहयित्वा” आश्व० श्रौ०
२।१।१।५।

निरवसित लि० निर+अव+सि-कृत । येन भुक्ते पात्रं
संस्कारेणापि न शुध्यति तस्मिन् पात्रवहिष्कृते चण्डा-
डादौ । [यद्भाषा ।

निरवहानिका स्त्री निर+अव+हन-ल्युट् । प्राचीरे
निरविन्द पु० पर्वतरूपे तीर्थभेदे “अश्लेषे गयायाश्च
निरविन्दे च पर्वते” भा० आ० २५५० ।

निरमन अव्य० अमनस्याभावः अव्ययी० । १भोजनाभावे ।
निर्गतममनं यस्य प्रा० व० । २भोजनरहिते लि० “अश्ल-
कुटा निरमना दशपञ्चतपास ये” हरिवं० ४६५० ।

निरट पु० निर्गतानि अटौ वयोव्यञ्जनानि यस्मात् उट्टवशात् ।
अश्लविंशतिवर्षे २अश्वे “अश्वशतं निरटं निरमणम्”
यत० ब्रा० १।१।२।५ “अश्वस्य दन्तगतानि वयोव्यञ्जनानि